

AZ ÓKORI RÓMA TÖRTÉNETE ÚJ MEGVILÁGÍTÁSBAN

Mary Beard: *S.P.Q.R. Az ókori Róma története*

■ Az ókori Róma történetéről Quintus Fabius Pictor, a római történetírás atyjának rövid munkája óta (Kr. e. 270–200 körül) több ezer összefoglaló keletkezett. Az európai historiográfia több mint két és fél évezreden át próbált választ adni néhány paradigmaticus kérdésre: hogyan válhatott egy átlagos, mocsaras területen létrejött faluból vagy falucsoportosulásból Európa kulturális alapjait meghatározó birodalom? A kérdésre és a faluból lett birodalom metamorfózisainak elemzésére legutóbb Mary Beard, a brit ókortudomány legismertebb alakja vállalkozott 2015-ben megjelent és azóta számos nyelven, így magyarul is közreadott monumentális munkájában.

Mary Beard neve jól ismert mind az ókortudományban és az ókori Róma kutatásában jártas szakemberek, mind a művelt nagyközönség számára. A sajátos stílusról, szenvedélyes műsorairól, tudóstól szinte mehökkentőnek számító, közvetlen blogjáról és aktív politikai és közéleti szerepéről ismert cambridge-i professzor a BBC számos dokumentumfilm-sorozatában szerepelt már (*Caligula, Meet the Romans, The Ultimate Rome, Pompeii – Life and Death in a Roman Town*). Neve azonban nemcsak az ókor iránt érdeklődő nagyközönség számára ismert, hanem a kortárs női mozgalmak hívei előtt is, akik egyféle profétájukat, élhar-

cosukat tisztelik a bohém ókortudósban. Egyike azon kevés ókortörténészeknek, aki vitathatatlan tudományos eredményeik és paradigmaticus szakmai munkájuk mellett aktívan felvállalják a közértelmiségi szerep minden velejáróját.

2015-ben közölt új, monumentális kötete – ahogy az előszóban fogalmaz – negyven év munkájaként született meg, és a művelt nagyközönség számára közel három évtizedes egyetemi és kutatói pályafutásának eredményeit foglalja össze. A kötetet nemrég román nyelvre is lefordították (*S.P.Q.R. O istorie a Romei antice*. Editura Trei, 2017). Új, magyar nyelvű fordítása kissé megkésve érkezett, ám jelentős tudománytörténeti mérföldkőnek számít a magyar nyelven elérhető Róma-történetek sorában.

A Kossuth Kiadó gondozásában megjelent, Barabás József által fordított és Koronczai-Fekete Viktória által szerkesztett 480 oldalas, 21 színes és 103 fekete-fehér fotóval díszített kötet címe is meglepő, már-már furcsa: *S.P.Q.R.* Alighanem a legismertebb és talán legrégebbi akronima, hisz Róma városának „társadalmi szerződését”, politikai berendezkedését örökíti meg közel 2100 éve. A *Senatus Populusque Romanus* (a Szenátus és a Római Nép) fogalma a Köztársaság korának végén, Cicero idején jelenik meg és terjed el, lesz szimbóluma annak a társadalmi berendezke-

désnek – társadalmi piramisnak, ahogy Alföldy Géza elképzelte –, amely a vezető elit (a szenátus) és a többiek viszonyát jelzi. Róma mint szimbólum, mint hatalom ekkor a pár száz fős szenátus (honestiores) kezében van még, akik – így vagy úgy, de – együttműködnek a lakosság 90 százalékát képző humiliores réteggel, azaz a köznéppel. Mary Beard jól ráérezett az ókori Róma lényegére, amikor ezt a sajátos mozaikszót választotta könyvének címéül: az akronima Róma szinte minden ókori épületén ott van, ezt látjuk Saturnus monumentális templomán a Forum Romanum egyik legmagasabb pontján, és ez mai napig Róma városának jelszava, amely minden csatornafedélén és villanyoszlopon ott díszel. Nincs is ennél jobb szimbólum az ókori Róma örökségének továbbélésére, folytonos átalakulására és aktualizálására. Az ókori Róma velünk él, mindennapjaink része, és története fontos faktor a mai ember életében is – mondja Beard.

A kötet szerkezetét tekintve hagyományos kronológiát követ, a 45 oldalnyi prologust követően. Egy rövid, elméleti és aktualizáló bevezetőt követően Mary Beard Cicero korába vezeti az olvasót, amely korszak – a Köztársaság korának válsága és vége – forrásokban is az egyik leggazdagabb időszaka Róma történetének, amikor számos olyan társadalmi, politikai és kulturális változás történt, amely vitaasztalra tette mind Róma régmúltját, királyság korabeli időszakát, mind a köztársaságkori Róma intézményeinek válságát, és előrevetítette egy új kor, az imperatorok és szűk oligarchiájuk által vezetett Principátus ideáját is. A 45. oldalt követően a kötet időben visszatér Róma kezdetére és a mitikus hét – valójában

sokkal több – dombocskán formálódó bronzkori településrendszer városiasodását és a királyság utólag mitizált időszakának régészeti forrásait mutatja be röviden ugyan, de nagyon hatásosan. Beard a Romulus- és Aeneas-mítosz művi egybefonásával és a korai Róma régészeti emlékeinek együttes ábrázolásával megőrzi a bevezetőben érzékelt, „mitizált” Róma-kép kettős – valós és mnemohisztikus – jellegét. A királyok korát ezzel a kettőséggel – a rómaiak történelmi mítoszteremtésének és a valós, régészeti forrásoknak az összevetésével – mutatja be közel 60 oldalon át. Beard zsenialitását mutatja, hogy számos alkalommal úgy tudja témérdek tudását átadni, hogy azt az olvasó észre sem veszi: amikor a római Fasti (naptár) kialakulásáról beszél mint a városi magaskultúra egyik sajátosságáról (101.), és röviden megemlíti, hogy a Kr. e. 121-es bor (amit a rómaiak Opimius konzulsága idején ittak) jó évjáratnak számított. Beard ezt az egyébként id. Plinius *Historia Naturalis* 14.94. passzusában megjelenő információt úgy tárja az olvasó elé, hogy az nem terhelődik le a forrásjegyzékek tumultusában. Az információk forrásairól egyébként a kötet végén húsz oldalon át (419–439.) olvasható bőséges, főleg angolszász szakirodalomból értesül az olvasó, és ebből döbbenhet rá, mekkora irodalmat kell ismerni ahhoz, hogy valaki egy Róma-szintézisre vállalkozzon. Beard kötetének szokatlan mivoltát pontosan ezeknek a szövegbe beépült, intellektuális szövetté vált forrásoknak a könnyed átadása és állandó aktualitása mutatja. A római kor örökségének aktuális jellege végig jelen van a kötet minden fejezetében, legyen szó az amerikai Cincinnati városában álló

Cincinnatus szobráról vagy a plebejus szó aktuálpolitikai jellegéről. Beard részletesen bemutatja azt a folyamatot, amely az eddigi magyar könyvekben a leginkább politikatörténeti oldaláról ábrázolt eseménysort és időszakot jelöli, nevezetesen a Köztársaság válságát és Róma birodalmi metamorfózisát. Az angol ókortörténész munkájában ennek a jelenségnek leginkább társadalomtörténeti és művelődéstörténeti vetületét értjük meg, számos aktuálpolitikai szólammal vegyítve és elhessegetve a „jó” vagy „rossz” birodalom mítoszát. A szerző néhány meglepően szokatlan kijelentést is tesz – így például az első „császárnak” Pompeius Magnust tartja (216.), akinek korában a birodalom valóban globális, azaz mediterrán hatalommá vált – ám ezeket rendszerint alá is támasztja. Követve az angolszász hagyományt – ez talán Ronald Syme ókortörténész letörölhetetlen öröksége – Beard is részletesen elemzi Augustus hatalmának kiépítését, az augustusi politika sajátosságát, az új Róma ideológiai felépítését és ikonográfiában, építészetben, demográfiában kifejeződő hatásait. A 10. fejezettől kezdődően kissé túlságosan sűrűvé válik a kötet (305.), hisz értelemszerűen minden egyes császárról köteteket lehetne írni – ahogy ezt meg is tették sokan mind az ókori irodalomban (Suetonius, *Historia Augusta* szerzői), mind a kortárs történetírásban (Anthony Birley, Werner Eck, Julian Bennett, Olivier Hekster császármonográfiái). Mégis azzal, hogy külön alfejezetben elemzi a szenátorok helyzetét, a császárkultusz problémáját, a palotaéletet és a városi utcák hétköznapjait, Beard részletes képet fest a Principatus (Kr. e. 14. és Kr. u. 285. közötti) korának római hétköznap-

jairól, „rómaiságáról”. Különösen értékesek a pompeji hétköznapokat megelevenítő sorai, amelyeket egy előző, magyar nyelven még nem olvasható kötetében már érintett (*Pompeii: the Life of a Roman Town*. Profile, London, 2008). Röviden ugyan – és főleg az irodalmi forrásokra, elsősorban ifj. Plinius Bithyniában kelt leveleire alapozva –, de bemutatja a Római Birodalom provinciáinak hétköznapjait és közigazgatását. Az olvasó nem fogja megismerni a Theodor Mommsen vagy Alföldy Géza könyveiből elengedhetetlen római adminisztráció főbb funkcióit és szerepköréit, ellenben a kötet szemléletesen tárja eléink a provinciák sajátosságát és a romanizáció problematikus jelenségét. A kötet gyorsan lezárul Kr. u. 212 körül, Caracalla császár *Constitutio*jával (*Constitutio Antoniniana*), amely általános állampolgári jogot adott minden szabad embernek, és ezáltal egy új korszakot nyitott Róma történetében. Utolsó példája Beard kötetének jól mutatja a munka sajátos jellegét és üzenetét: nem egy nagypolitikus életét vázolja fel, hanem egy kétnyelvű, görög és latin területen élő személy síremlékét elemzi, egy olyan emberét, aki bár megőrzi helyi, sajátos nyelvi és kulturális identitását, de öltözékében, életstílusában és eszköztárában már „római”. A birodalmiság, a birodalomban élni tudó vagy élni kényszerült emberek sorsát ábrázolja Zoilos síremléke is, amely egyben Róma egyik fő örökségét képezi.

Miért fontos Beard új kötete az ókori Rómáról? Egy olyan korban, amelyben szinte évente kiadnak egy-egy új „Róma-történetet”, nehéz nagyot vagy akár paradigmát alkotni. Mary Beard szakmai tudása azonban garancia

arra, hogy ez a kötet se legyen csak „egy” a sok Róma történet közül, bár azt a szerző is hangsúlyozza, hogy nincs az a történész, aki mindent látna, értene, és objektívan tudná tolmácsolni egy 2000 évvel ezelőtti társadalom sajátosságait. A téma eleve szubjektív jellegétől függetlenül Mary Beard kötete azért fontos, mert Róma történetének jól ismert forrásait és eseményeit úgy elemzi, hogy állandóan arra reflektál: hogyan látták a rómaiak saját magukat. Hogyan értelmezték ők „Róma történetét” és felemelkedését, valamint: mi a mai üzenete ennek a civilizációnak. Beard zsenialitását furfangos, játékos nyelvezete, meghökkentő elméletei, sajátos nézetei adják, a szakmában jártas olvasó azonban észreveheti, hogy a könnyed, a művelt nagyközönségnek írt kötet mögött mekkora tudás rejtőzik. Beard esettanulmányai és az általa megidézett ókori emberek és tárgyaik nem az átlagos Róma-történetek példái, hanem egy olyan történész szakmai tudásának kivételéseként kerülnek a kötetbe, akinek bejárása van a British Museum raktáraiba, Pompeji kevésbé ismert régészeti ásatásaiba, valamint Róma legvédelemben álló kincseihez is. A kötet aktualitását és erősségét mi sem mutatja jobban, mint az 1. fejezet, amely Cicero legendás Catilina-féle összeesküvéséről és beszédeit elemzi. A politikai szállóigévé, örök manifesztummá lett „Quo usque tandem abutere Catilina patientia nostra” (meddig élsz vissza türelmünkkel, Catilina?) gyönyörű szólását Beard a kortárs politikai elit visszaéléseinek és metamorfózisainak veszélyére és a civil társadalom fékező erejének szerepére. Beard persze a maga politikai hitvallásánál fogva kissé elfogultan, talán idealizáltan látja doktori disszertációjának hősét, Cicerót,

akinek Catilina elleni beszédét a politikai diktatúrák és visszaélések egyik szimbólumaként ábrázolja. Megjegyzendő persze, hogy Cicero játszmája Kr. e. 63-ban rég nem a köznép, az átlag római ember sorsáról szólt, hanem a szenátuson belüli hatalmi erők tisztázásáról. Cicero mondatai azonban valóban Róma mint kulturális jelenség és szubsztátum örökségének tekinthetők.

Mary Beard könyvéből nemcsak a Rómáról szóló, alapvető forrásokat ismerjük meg, de friss, radikálisan más szemszögből fogjuk látni az antik Róma mai, kortárs értelmét és üzenetét is. Beard Rómájának története elsősorban a nagyközönségnek és az egyetemi hallgatóknak szól, de mint historiográfiai csemege a szakembereknek is. Az eddig magyarul olvasható Róma-történetekhez képest (Philip Matyszak: *Antik Róma napi öt denariusból*, Kertész István: *Regélő Róma*, Catherine Salles: *Hétköznapi élet a római császárok korában*, Frideczky József: *Roma aeterna, Róma és a római világ története*, Ferenczy Endre – Hahn István – Maróti Egon: *Az ókori Róma története*, Havas László – Hegyi W. György – Szabó Edit: *Római történelem*, Ürögdi György: *Róma*, Éric Morvillez: *Az ókori Róma*, J. N. Robert: *Az ókori Róma*) Mary Beard kötete valódi szakmai és szellemi felfrissülés. Ehhez hasonló kötet a 2012-ben megjelent, de egyelőre sem magyar, sem román nyelven nem kapható Greg Woolf, *Rome. An Empire's Story* című kötete. Csak remélni tudjuk, hogy a magyar könyvpiac, a nagyközönség és a szakma egyaránt nyitott lesz a nyugati szakirodalom és tudományos ismeretterjesztés legjobb példáinak befogadására.

T. Szabó Csaba